

UDK -902
94

ISSN:2490-3930
GODINA I/BROJ 1

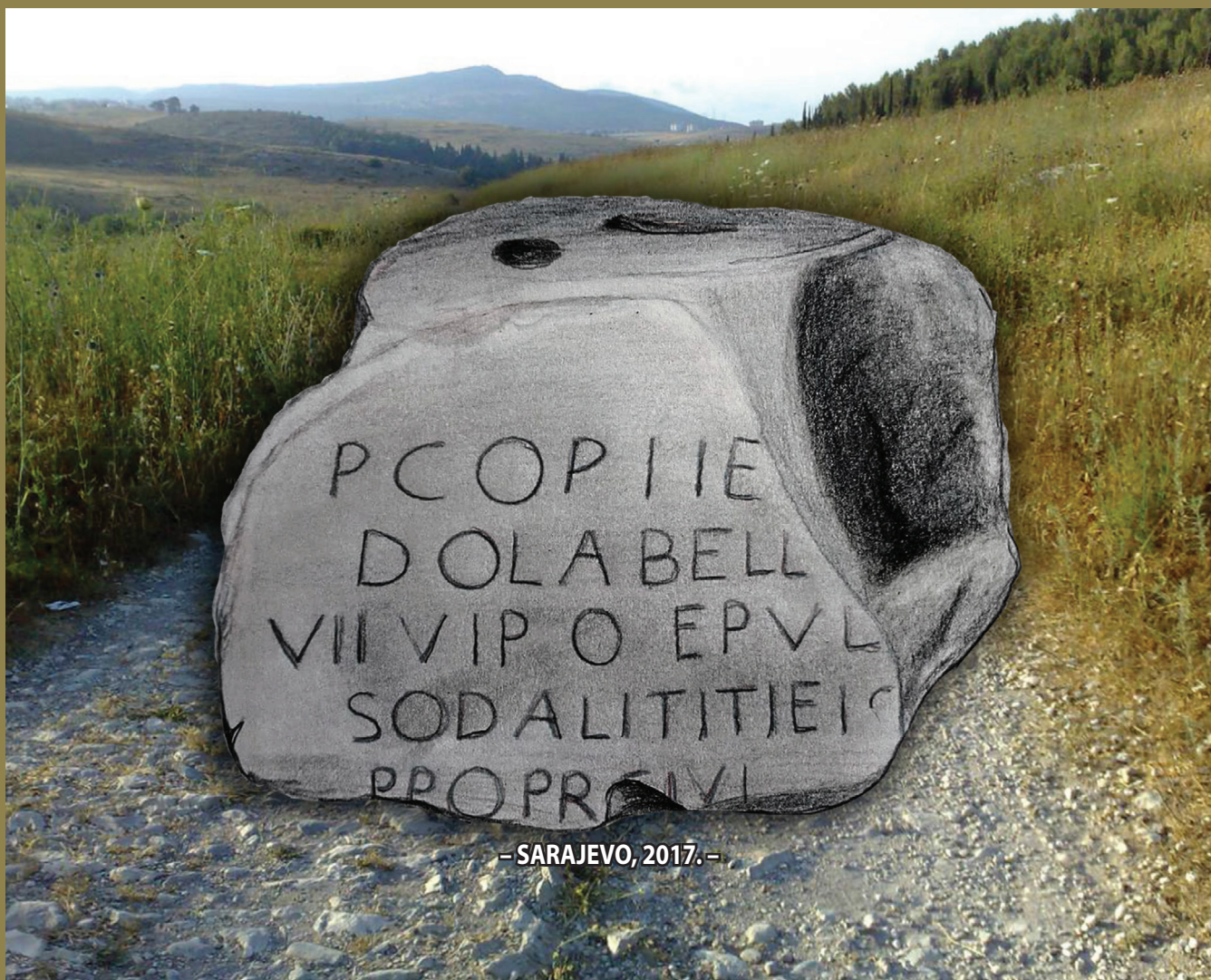
UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA
BATHINVS

ACTA ILLYRICA

ACTA ILLYRICA • GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS • GODINA I/BROJ 1

— SARAJEVO, 2017. —

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS

Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.bathinus.org, <http://udruzenjebathinvs.simplesite.com>

Za izdavača / For the Publisher:

Edin Veletovac

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Salmedin Mesihović

Redakcija / Editorial Board:

Branka Migotti, Bego Omerčević, Drago Župarić, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Sekretar Redakcije / Secretary of the board:

Ivana Božić

Recenzentski odbor / Advisory board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić,
Alka Domić Kunić, Adnan Kaljanac, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Prijevod na engleski / English translation:

Samra Čebirić

Lektor / Proofreader:

Aida Hasović

DTP:

Amra Mekić

UDK:

Elvira Poljak

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design:

Romana Witschi

Štampa / Print:

FERAL PRESS

Tiraž / Print Run:

200

Časopis je štampan uz pomoć / Printing of the journal supported by:

Firma "BABILON" d.o.o. Tuzla

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
GODINA I/ BROJ 1

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor	6
Salmedin Mesihović - <i>Familija Publija Kornelija Dolabele</i>	10
Ivana Božić - <i>Lik i djelo Publija Kornelija Dolabele referirajući se na Annales Kornelija Tacita</i>	23
Dženan Brigić - <i>Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija</i>	32
Jesenko Hadžihasanović / Edo Mešić - <i>Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka</i>	43
Mersiha Imamović / Bego Omerčević - <i>Urbanizacija bosanskohercegovačkih prostora u vrijeme rimske uprave</i>	56
Amra Šaćić - <i>The process of Romanisation in the inland of the Roman province of Dalmatia in the 1st century</i>	78
Maja Pandža - <i>Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)</i>	90
Sanda Hasagić - <i>Orijentalni kultovi na tlu provincije Dalmacije u I stoljeću</i>	102
Samir Aličić - <i>SC Pegasianum</i>	113
Dževad Drino / Benamina Londrc - <i>Činovnička karijera klasičnih rimskih pravnika u provinciji Dalmaciji</i>	125
Dijana Beljan - <i>Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije</i>	131
Edin Veletovac - <i>Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora</i>	148
Branka Migotti - <i>Je li rimska Certisija bila caput viarum?</i>	168
Drago Župarić - <i>Prve kršćanske zajednice: Jeruzalem, Antiohija, Rim</i>	181
Džejlan Ganić - <i>Okrugli sto Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele</i>	194
Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS (predstavljanje izdavača)	202
Autori objavljenih radova	207

Edin Veletovac, MA

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa
i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS

Izvorni naučni rad / Original scientific paper

UDK: 94(497.6)“652“

355.484 Octavian

Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora

Apstrakt: Kampanje u Iliriku (35. god. p.n.e. – 9. god. n.e.) koje su se odvijale za vrijeme vladavine prvog princepsa, Oktavijana Augusta, predodredile su budućnost ovog teritorija za narednih više od pet stotina godina. Informacije o ovim događajima pruža veliki broj izvora iz razdoblja ranog Carstva, te se isti s razlogom nalaze u središtu pozornosti moderne historiografije kada je u pitanju proučavanje ove problematike. Međutim, određene podatke o navedenim pohodima spominju i historičari kako poznog Rimskog carstva, tako i oni koji su živjeli nakon kolapsa njegovog zapadnog dijela sa centrom u Raveni. Prevažodno, tu se podrazumijevaju djela: *Kratak pregled historije rimskog naroda* (*Breviarium rerum gestarum populi Romani*) od strane Rufija Festa (*Rufus Festus*), *Hronika* (*Chronicon*) od Jeronima iz Stridona (*Eusebius Sophronius Hieronymus*), *O sumi vremena ili o porijeklu i djelima rimskog naroda* (*De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*) iz pera Jordanesa (*d žorđerni:z*), kao i *Kratak pregled historije od osnivanja Grada* (*Breviarium ab Urbe condita*) od Eutropija (*Flavius Eutropius*). Upravo će informacije koje pružaju spomenuti autori, te njihovo znanje o dotičnim događajima, kao i zapažanja o istim, biti predmetom analize ovog rada.

Ključne riječi: kasna antika, Oktavijan, Tiberije, Zapadni Ilirik, Panonija, Dalmacija, Rufije Fest, Jeronim, Jordanes, Eutropije.

Pojam Ilirik, koji približno rečeno označava područje današnjeg Zapadnog Balkana, a u historiografiji se uopćeno govoreći posmatra u tom obimu, od kraja III ilirskog rata (168. god. p.n.e.), pa sve do konačne pacifikacije 9. god. n.e. nije se uvijek odnosio na već navedenu regiju, nego se njegova veličina u percepciji rimske imperije mijenjala u zavisnosti od upoznavanja iste sa zajednicama koje su živjele na tom prostoru, kao i od dubine prodiranja rimskih legija tokom brojnih sukoba koji su se vodili na ovom teritoriju više od stotinu i pedeset godina. Razlog zbog kojeg se dodatak “Zapadni” nalazi u naslovu ovog rada je činjenica da se samo poimanje Ilirika u periodu kasne antike umnogome izmijenilo i nije više samo označavalo prostor provincija Dalmacije i dviju Panonija, nego se proširio i na uvjetno rečeno istočnije oblasti i to konkretnije na dvije dijeceze: *Dioecesis Macedoniae* (*Macedonia Prima*, *Macedonia Secunda* ili *Salutaris*, *Thessalia*, *Epirus Vetus*, *Epirus Nova*, *Achaea* i *Creta*) i *Dioecesis*

Daciae (*Dacia Mediterranea*, *Dacia Ripensis*, *Moesia Superior*, *Dardania* i *Prevalitana*). Prefektura Ilirik (*praefectura praetorio per Illyricum*) ili Istočni Ilirik koja je obuhvatala dvije navedene dijeceze prvobitno je osnovana 357. godine za vrijeme Konstancija II (*Flavius Julius Constantius Augustus*), dok je svoj konačan oblik kakav se nalazi u *Notitia Dignitatum*¹ dobila nedugo nakon smrti Teodozija I (*Flavius Theodosius Augustus*) 395. godine.² U isto vrijeme, oblasti Dalmacije i Panonije zajedno sa dvije noričke provincije (Priobalni Norik i Unutrašnji Norik) činile su također zasebnu administrativnu jedinicu, tzv. Iliričku ili Panonsku dijecezu, u kasnijem periodu češće nazivanu “Zapadnim Ilirikom”, a koja se nalazila u sklopu prefektore Italije (*praefectura praetorio per Italiam*). Upravo zbog toga što je tematika ovog rada pogled na osvajanje prostora Zapadnog Balkana u djelima kasnoantičkih autora, onda je pravilno tu teritoriju oslovljavati terminom koji je u ovom razdoblju uz sebe imao dodatak “Zapadni” (Ilirik ili Dijeceza Panonija), s tim da se u okviru iste neće obrađivati noričke provincije koje u tom periodu nisu ulazile u njen obim.

Razdoblje koje je obuhvatalo period od Cezarovog (*Caius Iulius Caesar*) ubistva 44. god. p.n.e., pa sve do kraja vladavine njegovog nasljednika i prvog princepsa Augusta (*Caius Iulius Caesar Augustus*) 14. god. n.e. zasigurno je jedno od najobimnije obrađenih u oblasti antičke historiografije. Kao što je dobro poznato, nedugo nakon nasilne smrti Gaja Julija Cezara od strane republikanske frakcije pod vodstvom Bruta i Kasija, stvoren je drugi trijumvirat između Oktavijana (od 44. god. p.n.e. pa sve do 27. god. p.n.e. Oktavijan je nosio ime *Caius Iulius Caesar Octavianus*), Marka Antonija (*Marcus Antonius*) i Lepida (*Marcus Aemilius Lepidus*). Kao što će se ubrzo pokazati, Lepid je u tom savezu bio igrač nižeg ranga i nedorastao svojim tzv. saveznicima, pa je nedugo nakon toga poražen od strane Cezarovog posinka, te poslan u egzil. Sporazumom iz Brundizija između Oktavijana i Marka Antonija 40. god. p.n.e. podijeljena je interesna sfera preostale dvojice trijumvira, pa su tako zapadno-balkanske oblasti koje su do tada još uvijek u velikoj mjeri ostale nepotčinjene došle u sferu mlađeg partnera u vlasti. To je zapravo bilo i jedino područje nad kojim je Oktavijan dobio mandat, a da se neprijateljski odnosilo prema rimskoj državi, još od vremena Cezarovog prokonzulstva.³ Bilo je za očekivati da će Oktavijan iz više razloga kao primarni cilj svoje vojne politike, staviti sebi u zadatak rješavanje problema na istočnojadranskoj obali i njenom zaleđu. Ti razlozi se mogu podijeliti na dvije osnovne vrste: vojno-strateške kojima je konačni cilj bio da se stekne prednost u budućem neminovnom obračunu sa Antonijem i političko-propagandne čime bi povećao svoj ugled, pred rimskim

¹ Seeck, 1876, 9 – 10.

² Ferjančić, 1997, 231 – 232.

³ Mesihović, 2007, 249 – 250.

senatom i stanovništvom, borbom u vanjskoj kampanji, budući da je do tada sva njegova vojna aktivnost bila vezana za sukobe u građanskom ratu.⁴

Sve vojne aktivnosti na prostoru Zapadnog Ilirika koje su preduzete za vrijeme Oktavijana Augusta mogu se podijeliti u tri glavne faze. Prva se odnosi na period između 35. god. p.n.e. – 33. god. p.n.e. u kojem je rimska vlast proširena na oblast između Emone i Siscije, zatim kompletnu Liburniju sa Japodijom u zaleđu, primorsko područje južno od Liburnije zajedno sa velikim dijelovima delmatskog zaleđa, te niz manjih ilirskih naroda južno od Delmata.⁵ U drugoj fazi koja se odvijala 12. god. p.n.e. – 11. god. p.n.e. vojne operacije je vodio Oktavijanov posinjak i budući car Tiberije. Tokom ovih kampanja on je u rimsku državu uklopio kompletan panonski prostor između Drave, Save i Dunava, tzv. Međurječje, kao i teritorij južno od rijeke Save u današnjoj Bosni koji su zauzimale zajednice Oserijata, Mezeja, Diciona i Dezitijata.⁶ Treća faza koja je trajala od 6. god. n.e. – 9. god. n.e. po svome karakteru bitno se razlikuje od prethodne dvije, prvenstveno zbog toga što vojne aktivnosti izvođene u tom periodu nisu imale osvajačke pretenzije, već je glavni cilj bio smirivanje ustanka, poznatijeg pod imenom *Bellum Batonianum*, podignutog od strane ranije pokorenih zajednica koje su živjele na dalmatinsko-panonskom području. Široka koalicija naroda, u kojoj su najistaknutiju ulogu imali Breuci i Dezitijati pod vodstvom dva Batona (Baton Breučki i Baton Dezitijatski) pokrenuli su pobunu čiji je uzrok bio prekomjerno ekonomsko izrabljivanje indigenog stanovništva, a neposredni povod novačenje mladića u pomoćne jedinice rimske vojske s ciljem učešća u invaziji Markomanije.⁷ Ustanak je nakon teških borbi ugušen 9. godine n. e. što je označilo i konačnu pacifikaciju teritorija koji se nalazio u sklopu provincije Ilirik. Najznačajnijom posljedicom ovog sukoba koja je uslijedila nedugo nakon završetka ustanka svakako se može smatrati podjela provincije Ilirik na dvije zasebne pokrajine: *Illyricum Superior* (Dalmacija) i *Illyricum Inferior* (Panonija).⁸

Iako se najvažnije informacije o sukobima između rimske države i zajednica koje su živjele na prostoru Zapadnog Ilirika za vrijeme Oktavijana Augusta nalaze u izvorima koji vremenski pripadaju razdoblju ranog i kasnog principata, isto tako i veliki broj kasnoantičkih autora pruža niz zanimljivih, donekle i kontroverznih podataka o ovoj problematici. Pisani izvori koji su ovdje uze-

⁴ Više u: Bilić – Dujmušić, 2004, 426 – 434.

⁵ Šašel Kos, 2015, 65. O toku i dostignućima Oktavijanove kampanje 35 – 33. god. p.n.e. opširnije pogledati u: Bilić – Dujmušić, 2004, 423 – 556; Šašel Kos, 2005, 397 – 450; Džino, 2005, 97 – 116; Mesihović, 2007, 248 – 268.

⁶ Domić Kunić, 2006, 102 – 115; Džino, 2012, 461 – 480; Džino – Domić Kunić, 2013, 158 – 170.

⁷ O uzrocima i povodu ustanka, detaljnije u: Mesihović, 2011, 153 – 173.

⁸ O podjeli provincije Ilirik, vidi u: Mesihović, 2010, 87 – 100; Upotreba termina Dalmacija i Panonija kao oficijelnih naziva ovih dviju provincija najvjerovatnije započinje tek od vremena Vespazijana, (Šašel Kos, 2010, 123 – 130; 2015, 82).

ti u razmatranje po svojim karakteristikama pripadaju različitim žanrovima historijskih djela i mogu se svrstati u tri kategorije koje su po mnogo čemu svojstvene periodu kasne antike. Prije svega tu se misli na kratke preglede rimske historije gdje pripadaju djela Eutropija (*Breviarium ab Urbe condita*, IV stoljeće n.e.)⁹ i Rufija Festa (*Breviarium rerum gestarum populi Romani*, IV stoljeće n.e.)¹⁰, zatim hronika koju je napisao Jeronim iz Stridona (*Chronicon*, IV stoljeće n.e.)¹¹ i na kraju djelo iz pera Jordanesa (*De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum ili skraćeno Romana*, VI stoljeće n.e.)¹² koje je prema svome karakteru mješavina više njih, s obzirom da njegova dužina podsjeća na epitome, stil je po uzoru na hronike, dok upotrebom aluzija nalikuje na klasične rimske historičare.¹³

I faza – Oktavijanove kampanje 35. god. – 33. god. p.n.e.

O prvobitnim borbama koje je Oktavijan vodio sa narodima koji su živjeli na prostoru Dalmacije i Panonije, direktno ili indirektno, osim Rufija Festa,¹⁴ informacije pružaju sva tri spomenuta izvora. Eutropije tako u svome djelu navodi da je Oktavijan August rimskom imperiju pripojio Dalmaciju, a odmah nakon nje spominje i Panoniju kao jednu od osvojenih oblasti.¹⁵ Međutim, veoma je bitno osvrnuti se na dio rečenice *saepe ante victam, sed penitus tunc subactam*, gdje Eutropije iznosi važan detalj vezan za Oktavijanovo potčinjavanje Dalmacije. Naglašavajući da je ova provincija i ranije često bila pobjeđivana, ali tek u njegovo vrijeme konačno pokorena, vidljivo je da Eutropije odaje počast prvom rimskom princepsu za nešto što nikome prije njega nije uspjelo.

Čini se i da Jeronim Stridonjanin, porijeklom upravo sa prostora Zapadnog Ilirika, pruža podatak koji se odnosi na Oktavijanove kampanje 35. god. – 33. god. p.n.e. Iako takvo što nigdje eksplicitno ne spominje, on u svojoj "Hronici" pod 33. god. p.n.e. stavlja da je August proslavio trijumf zbog svojih pobjeda na ko-

⁹ Za standardna izdanja ovog izvora, vidi u: Ruehl, 1975; Droysen, 2000, (1. izd. 1879.).

¹⁰ Za standardno izdanje ovog izvora, vidi u: Eadie, 1967; Arnaud – Lindet, 1994; Iz recentnijeg perioda, vidi u: Gračanin, 2011.

¹¹ Za standardna izdanja ovog izvora, vidi u: Helm, 1984; Jeanjean – Lançon, 2004.

¹² Za standardno izdanje ovog izvora, vidi u: Mommsen, 1982, 1 – 52.

¹³ Kruse, 2015, 240.

¹⁴ Fest u svom Brevijariju (III, 2) ne piše da je Dalmacija kao pokrajina bila osvojena, već navodi kako su zajednice Histra, Liburna i Delmata bile savladane od strane rimske države. Ono u čemu Fest griješi, a što ga samim time i isključuje kao autora koji donosi podatke o rimskim osvajanjima u Zapadnom Iliriku za vrijeme Oktavijanovih ratova 35. god. – 33. god. p.n.e. je da on konačno savladavanje Delmata svrstava u doba konzula tj. republike čija se vladavina prema njemu računa do 43. god. p.n.e. (*Fest*, II, 1: (...) *sic sub regibus anni numerantur CCXLIII, sub consulibus anni CCCCLXVII, sub imperatoribus anni CCCCVII.*).

¹⁵ *Eutrop.* VII, IX: (...) *Nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, saepe ante victam, sed penitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum (...)*

pnu.¹⁶ Međutim, Oktavijan odnosno August dotične godine nije održao nikakav sličan događaj, već se takvo što dogodilo 29. god. p.n.e. kada je 13. 14. i 15. VIII u trostrukom trijumfu proslavio pobjede u Iliriku (prvog dana), zatim pobjedu nad Markom Antonijem i Kleopatrom kod Akcija, te zauzimanje Egipta.¹⁷ Ipak, iako Jeronim iznosi grešku u datumu stvarnog održavanja trijumfa, ne bi trebalo ni najmanje sumnjati da se njegovo spominjanje prvenstveno odnosilo na Oktavijanove pobjede u Dalmaciji i Panoniji. Kao argument za takvu tvrdnju može se uzeti to što Jeronim izričito piše da su u pitanju bile pobjede ostvarene na kopnu. Jedine takve koje su se dogodile tokom ovih godina su one između 35 – 33. god. p.n.e., s obzirom da su glavne bitke protiv Seksta Pompeja odigrane nešto ranije (38. god. – 36. god. p.n.e.) bile pomorskog karaktera. Razlog više za to je i podatak koji se nalazi kod Apijana iz Aleksandrije (Ἀππιανός Ἀλεξανδρεὺς) u kojem se govori da je Senat zvanično dodijelio Oktavijanu ilirski trijumf još 33. god. p.n.e., ali da ga je on proslavio tek nekoliko godina poslije, zajedno sa ostala dva koja su mu odobrena zbog pobjede izvojevanе nad Markom Antonijem.¹⁸ Samim time, jasno se može vidjeti da i Jeronim zapravo misli na isti događaj, ali da se njegov navod odnosi na formalnu odluku Senata, a ne na faktičku proslavu trijumfa koja se dogodila četiri godine kasnije.

Nešto konkretnije informacije o prvoj fazi ratovanja u Zapadnom Iliriku za vrijeme Oktavijana Augusta pruža pisac gotskog porijekla, Jordanes, u svom djelu *O sumi vremena ili o porijeklu i djelima rimskog naroda*. Prilikom opisa događaja vezanih za Oktavijana i borbi sa Ilirima, primjetno je da on na ovom mjestu zapravo govori o samo jednoj bici, a ne o kompletnom ratu, kako se to na ovom mjestu predstavlja.¹⁹ Također, potrebno je naglasiti da hronološki segment kod Jordanesa u ovom slučaju nije ispravan, jer dotični događaj navodi poslije Tiberijevog rata u Panoniji 12. god. – 11. god. p.n.e. Jordanes u svom citatu piše kako je Oktavijan naredio da se sagradi most preko vode kako bi se prešlo na drugu stranu. Ipak, vojnici koji su napredovali preko mosta bili

¹⁶ Hieronymus, Chron. 33a. Chr. d: *Augustus triumphavit pedestris certaminis triumpho*.

¹⁷ Verg. Aen. VIII, 714 – 715; *Res Gestae*, 4; Kasnije Dion navodi da je Oktavijan August prvog dana od ukupno tri, koliko je trajao trijumf iz 29. god. p.n.e. proslavio pobjede nad Delmatima, Panonima, Japodima i njihovim susjedima, kao i nekim Germanima i Galima. (*Cass. Dio*. LI, XXI, 5)

¹⁸ App. Ill. 28; U prilog tome da se Jeronimov navod odnosio na Oktavijanovu ilirsku kampanju govorila bi i činjenica da su trijumfi iz 29. god. p.n.e. zapravo i jedini koje je on proslavio. Također, Jeronim o događaju iz 33. god. p.n.e. govori u jednini, dakle o samo jednom trijumfu, a znajući da je Oktavijanu upravo te godine od strane Senata odobren ilirski trijumf, kao i da su pobjede kod Akcija, te u Egiptu uslijedile tek kasnije, sasvim je jasno da se ova informacija odnosi na uspješno okončane borbe koje su se odvijale između 35. god. – 33. god. p.n.e.

¹⁹ Iord. Rom. 242: *Nec minores his saevitia Illyri pariter accenduntur. Contra quos ipse Augustus e vicino egressus pontem, unde aquas transiret, fieri imperavit. Dumque aquis et hostibus ad ascensum milites turbarentur, scutum ipse rapuit et viam primus ingressus est. Tum agmine secuto cum subruptus multitudinem pons succidisset, sauciis manibus et cruribus, speciosior sanguine et ipso periculo auctior terga ostium cecidit.*

su ometani u svojoj namjeri zbog vode i neprijatelja, pa je zato sam August uzeo štit i krenuo da ih predvodi. Međutim, zbog velikog broja vojnika koji su u isto vrijeme prelazili preko mosta, on je popustio pod njihovom težinom. Oktavijan je bio ranjen u ruke i noge, ali kako kaže Jordanes, takvo njegovo stanje je zapravo pomoglo teškoj situaciji s obzirom da je krvav više odgovarao samom događaju, a zbog ličnog izlaganja opasnosti uzvišenije pred vojskom, s kojom je odmah nakon toga napao neprijatelja s leđa. No, postavlja se pitanje na koga se i koju akciju ova bitka odnosi? Veliku pomoć u određivanju konteksta događaja pruža informacija da je Oktavijan u ovom sukobu bio ranjen u ruke i noge. Već unaprijed je poznata činjenica da je on za vrijeme pohoda 35. god. – 33. god. p.n.e. bio ranjen u dva navrata, prvi put prilikom opsade Metuluma (japodskog centra), a nakon toga i kod Setovije (delmatskog naselja). Prilikom opsade potonjeg Oktavijan je kamenom ranjen u koljeno, o čemu podatke donose Apijan i Svetonije (*Caius Suetonius Tranquillus*), zbog čega bi ova opcija morala biti odbačena, jer su način i obim ranjavanja potpuno drugačiji od onog o kojem govori Jordanes.²⁰ Isti autori, ali u ovom slučaju zajedno sa Florom (*Lucius Annaeus Florus*) pišu i o drugom ranjavanju, s tim da jedino Apijan precizno izvještava da se ovdje radilo o japodskoj kampanji, te uz to jedini navodi ime grada Metuluma pred kojim se ranjavanje dogodilo.²¹ Upoređujući Jordanesove navode sa Svetonijevim, Apijanovim i Florovim opisom, može se zaključiti da sva četiri pisca govore o istom događaju.²² Međutim, na ovom mjestu je zanimljiv citat kojeg donosi Flor, jer komparirajući ga sa Jordanesovim očigledno je da su podaci kod obojice osim u prvoj rečenici skoro pa identični.²³ Razlika se očitava na samom početku gdje Jordanes naglašava narav Ilira čije se divljaštvo prema njemu ne razlikuje mnogo od onoga kakvo je pripisao Breunima, Teutoncima,²⁴ Ukenima i Vindellicima.²⁵ U odnosu na

²⁰ *App. Ill.* 27; *Suet. Aug.* 20 – 21.

²¹ *App. Ill.* 19 – 20; *Suet. Aug.* 20 – 21; *Flor.* II, XXIII; Wilkes (1969, 51 – 52, fusnota 3) ukazuje na zanimljivu podudarnost u opisu Oktavijanovog pohoda na Metulum sačuvanog kod Apijana sa poznatom epizodom Aleksandra Makedonskog, kada je tokom opsade tvrđave Malijaca u dolini Inda također samo s nekolicinom vojnika poveo borbu. (Vidi u: *Arr. Anab.* VI, IX).

²² O bici kod Metuluma, vidi u: Šašel Kos, 2005, 432 – 437; Olujić, 2007, 92 – 102.

²³ *Flor.* II, XXIII: *Illyrii quoque sub Alpibus agunt imasque valles earum et quaedam quasi claustra custodiant abruptis torrentibus implicata. In hos expeditionem ipse sumpsit fierique pontes imperavit. Hic et aquis et hoste turbantibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit et viam primus ingressus est. Tum agmine secuto cum subrutus multitudine pon succidisset, saucius manibus et cruribus, speciosior sanguine et ipso periculo augustior terga hostium percedit*; Jordanes u Romani veoma često preuzima informacije od Flora, što se sasvim jasno može vidjeti poredeći njihova djela. (O'Donnell, 1982, 224; Christensen, 2002, 107, posebno fusnota 87, gdje se navode dijelovi koje je Jordanes preuzeo od Flora. U Mommsenovom izdanju (1882) Jordanesove Romane na marginama stranica su također označeni dijelovi teksta koje je ovaj kopirao od Flora.).

²⁴ Zanimljivo je da Flor prilikom govora o Noričkom ratu ne spominje Teutonce, iako je Jordanes i u ovom slučaju preuzeo podatke iz njegovog djela, (*Flor.* II, XXII).

²⁵ *Iord. Rom.* 241 – 242.

njega, Flor svoj izvještaj započinje sa riječima gdje govori da Iliri također (kao i Breuni, Ukeni i Vindelici op. a.) žive u podnožju Alpa.²⁶ Zbog čega je Jordanes sebi dopustio slobodu da izmijeni samo ovaj dio Florovog opisa ilirskog rata, iako je kompletan ostali dio prepisao? Pogleda li se sadržaj prve rečenice, može se primijetiti da ona ni kod jednog ni drugog ne iznosi pretjerano bitne detalje, čija bi eventualna modifikacija mogla utjecati na suštinu informacije. S obzirom da je ovdje u pitanju jedna uopćena predrasuda antičkih pisaca kada se radi o narodima “barbarskog” porijekla, te samim time nije mogao mnogo pogriješiti u njihovom karikiranju, vjerovatno je pisac gotskog porijekla ovime želio sebi dati na autentičnosti i barem donekle se razlikovati od svog izvora.

II faza – Tiberijev *Bellum Pannonicum* 12. god. – 11. god. p.n.e.

Kao što ne govori mnogo o prvoj fazi ratovanja, Eutropije nije ništa rječitiji ni kada je u pitanju Tiberijeva ofanziva iz 12. god. – 11. god. p.n.e. Jedina informacija koju iznosi o ovom pohodu je usputnog karaktera i nalazi se prilikom govora o Druzovoj germanskoj kampanji, gdje navodi da je Oktavijan August posredstvom Tiberija također i vodio panonski rat.²⁷ Međutim, primjetno je da Eutropije u ovom slučaju ne odaje prigodne zasluge Tiberiju za postignute uspjehe na panonskom bojištu, a također iz priloženog se vidi da ga smatra manje važnim od germanskog rata. S obzirom da je osvajanje kompletne Panonije već ranije pripisao Oktavijanu Augustu, Eutropije ovaj rat za razliku od Druzovog u Germaniji prikazuje kao jednu ne previše značajnu epizodu, čime je svjesno ili nesvjesno degradirao ulogu Tiberija u periodu vladavine prvog princepsa. Na takvu percepciju o njemu najveći utjecaj su imali principatski izvori, a jedan od najboljih primjera se može očitati kod Diona Kasija (zapravo jedinog preostalog izvora za panonski rat), koji je ove događaje prikazao u kontekstu smirivanja nekolicine manjih ustanaka, što je potpuno netačno.²⁸ Također, to se može primijetiti i na osnovu izostavljanja Batonovog ustanka gdje je Augustov nasljednik bio glavnokomandujući zapovjednik rimske vojske i svakako najzaslužniji za njegovo gušenje. Da nije previše blagonaklonjen prema Tiberiju, Eutropije to pokazuje i na osnovu opisa njegove vladavine, gdje je predstavljen kao sušta suprotnost u odnosu na idealnog Oktavijana Augusta.²⁹

O Tiberijevom panonskom ratu, u dva navrata informacije (pomalo nespretano) pruža i Jeronim u svojoj Hronici. U prvom slučaju, pod 10. god. p.n.e. samo

²⁶ Flor. II, XXIII: *Illyrii quoque sub Alpibus agunt imasque valles earum et quaedam quasi claustra custodiant abruptis torrentibus implicata*. Usp. Flor. II, XXII.

²⁷ Eutrop. VII, IX: (...) *Hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium privignum alterum Pannonicum, quo bello XL captivorum milia ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia conlocavit*. (...)

²⁸ Domić Kunić, 2006, 115.

²⁹ Eutrop. VII, XI.

se šturo navodi da je Tiberije proslavio trijumf nad Panonima.³⁰ Ovaj navod bi se zapravo odnosio na gušenje pobune koja je izbila 11. god. p.n.e. među Delmatima i Panonima (Breucima)³¹ neposredno nakon osvajanja Panonije 12. god. p.n.e.³² Međutim, Tiberije dotične godine nije proslavio veliki (kurulski) trijumf kako bi se to iz Jeronimovog teksta moglo naslutiti, već onaj manjeg karaktera, preciznije, bio je počašćen ovacijom (*ovatio*) zbog postignutih uspjeha.³³

Drugi Jeronimov spomen Tiberija je mnogo problematičniji od prethodnog, koji sa sobom nosi nekoliko važnih pitanja koje je potrebno razjasniti. Na ovom mjestu, pod 6. god. p.n.e. on piše kako je Tiberije proslavio trijumf zbog pobjeda nad Retima, Vindelicima, Armenima i Panonima.³⁴ Međutim, kao i u prethodnom slučaju Jeronim i ovdje griješi, jer Tiberije niti je u ovoj godini proslavio trijumf, niti se to ikada dogodilo zbog većine navedenih pobjeda, iako se taj podatak u najvećoj mjeri poklapa sa onim koji donosi Svetonije.³⁵ Bez obzira što obojica navode skoro identične informacije, oni zapravo govore o različitim događajima. Takvo što se može zaključiti prema samom kontekstu u kojem donose ove vijesti, njihovom karakteru, kao i hronologiji na osnovu koje su izneseni. Svetonije piše da je Tiberije proslavio mali trijumf (ovaciju) za koji se zna da je održan 10. god. p.n.e. nakon smirivanja pobune među Delmatima i Panonima odnosno Breucima. U isto vrijeme Jeronim je taj događaj već svrstao u 10. god. p.n.e. kada spominje samo trijumf nad Panonima, pa bi se iz toga razloga ovaj drugi citat morao odnositi na 12. god. p.n.e. kada je Tiberije od Augusta dobio samo trijumfalne počasti (*insignia triumphalia*), iako mu je

³⁰ Hieronymus, Chron. 10a. Chr. f. Tiberius Caesar de captis Pannoniis triumphavit.

³¹ Suet. Tib. 9.

³² O Tiberijevim operacijama na prostoru Panonije 12. god. – 11. god. p.n.e. mišljenja u naučnoj zajednici danas su u najvećoj mjeri usaglašena. Ipak, iako većina autora smatra da su Tiberijeve kampanje u južnoj Panoniji i sjevernoj Dalmaciji bile osvajačkog karaktera, mogu se pronaći i određena odstupanja. Tako Pašalić (1975, 405-407, 417-420; 2009, 52-56) smatra da su indigene zajednice Mezeja i Dezitijata pokorene od strane rimske vlasti tek za vrijeme Batonovog ustanka (6. god. – 9. god. n.e.). Za razliku od njega, Džino osvajanje Panonije posmatra na drugačiji način. Oslanjajući se na izvještaj Kasija Dio- na (LIV, XXVIII, 2; LIV, XXXI, 2) koji govori da su operacije na ovom prostoru bile posljedica nekoliko ustanaka, on zaključuje da Tiberije nije potčinjavao, već zapravo smirivao niz sjevernodalmatinskih i južnopanonskih autohtonih zajednica koje su još za vrijeme Oktavijanove kampanje 35. god. – 33. god. p.n.e. bile dovedene u status klijenta u odnosu na Rim, zbog čega negira da je Tiberije tada vodio rat protiv nezavisnih grupa, čime je odbacio njegov osvajački karakter, (Džino, 2012, 471-472). Međutim, čak i da je Džinina pretpostavka da su ove južnopanonske i sjevernodalmatinske zajednice zaista bile još ranije dovedene u zavisni položaj prema rimskoj državi, takvo što ipak ne znači da one nisu imale određeni nivo samostalnosti, ma koliko god da se Rim petljao u njihovu unutrašnju politiku. S tim na umu, kada su ove zajednice započele rat, one to nisu uradile da bi svrgnule rimsku vlast nad sobom, jer ona barem formalno – pravno još uvijek nije postojala, već da bi raskinule nepovoljan sporazum na koji su bile prisiljene pristati u periodu između 35. god. – 33. god. p.n.e. Tako bi se čak i u ovakvom razvoju događaja Tiberijev panonski rat morao posmatrati kao ekspanzivnim za rimsku državu.

³³ Cass. Dio. LIV, XXXIV, 3. ; LV, II, 4.

³⁴ Hieronymus, Chron. 6a. Chr. b. Tiberius de Raetis, Vindelicis, Armeniis et Pannoniis triumphavit.

³⁵ Suet. Tib. 9; Da Tiberiju nisu ukazane nikakve počasti zbog pobjeda nad Retima, Vindelicima i Armenima izričito naglašava Velej Paterkul. (Vell. II, CXXII, 1-2).

prvobitno Senat dodijelio pravo na proslavu kurulskog trijumfa zbog potčinjavanja Panonije.³⁶ Dva odlikovanja u ovako kratkom vremenskom razdoblju dobivena za kampanje na istom prostoru mogu značiti samo jednu stvar, a to je da se Tiberijevo osvajanje Panonije završilo već do kraja iste, tačnije 12. god. p.n.e.³⁷ Za razliku od toga, na operacije koje su uslijedile tokom naredne 11. god. p.n.e. treba se posmatrati kao posljedicom zbog niza pobuna na području već uklopljenim u teritorijalni opseg rimske države.

Za razliku od prve faze o kojoj ne donosi nikakve podatke, Rufije Fest osvajanje panonskog prostora sasvim ispravno datira u period vladavine careva. Prvi put kada o tome piše u pitanju je jedna opća informacija u kojoj nabroja oblasti koje su potpale pod rimsku vlast, a gdje između ostalih navodi i Panonije.³⁸ Spomenuti citat posmatrajući izolirano ne nudi nikakvu konkretnu vremensku odrednicu na osnovu kojeg bi se moglo odrediti kojoj od posljednje dvije faze pripada osvajanje dotičnog područja. Međutim, u kasnijem dijelu svog rada, Rufije Fest pruža nešto detaljnije, mada u određenoj mjeri zbunjujuće podatke na osnovu kojih će se pokušati objasniti zbog čega se njegovi navodi o osvajanju Panonije odnose na Tiberijev panonski rat 12. god. – 11. god. p.n.e.

Fest u drugom navratu govori da su Panonije pod rimsku vlast došle nakon što je pokoren panonski kralj Baton, dok su savska oblast kao i ona koja pripada Drugoj Panoniji prisajedinjene nakon što su poraženi Amantini koji žive između Save i Drave.³⁹ Ovaj podatak o panonskom kralju Batonu u historiografiji je pobudio mnogo polemike po pitanju na koga je tačno Fest u ovom slučaju imao na umu. Samim od sebe nameću se dva očigledna izbora, a to su Baton Breučki i Baton Dezitijatski, vođe ustanka koji je izbio na širem dalmatinsko

³⁶ *Cass. Dio.* LIV, XXXI, 4. Naznaka toga se može vidjeti i kod Svetonija, koji piše da je prije malog trijumfa Tiberije dobio i trijumfalne počasti, što je bila nova vrsta odlikovanja koja nikome prije njega nije bila dodijeljena. (*Suet. Tib.* 9); Prvi kurulski trijumf kojim je Tiberije bio počašćen, a istovremeno i dozvoljen od strane Augusta dogodio se 7. god. p.n.e. i to zbog operacija u Germaniji koje je vodio godinu dana ranije. (*Cass. Dio.* LV, VIII, 2.) Očigledno je da Jeronim u ovom slučaju zbog samog značaja događaja miješa hronologiju, te se referira na prethodnu godinu (7. p. n. e.) kada je zapravo održan germanski trijumf, iako je riječ o potpuno različitim događajima. Međutim, da je Jeronim stvarno imao na umu veliki trijumf koji je održan zbog prekorajnskih kampanja, on sigurno na ovom mjestu ne bi zaboravio staviti i pobjede nad Germanima. Također, to je bio jedini veliki (kurulski) trijumf koji je Tiberije proslavio, a da se datira prije početka nove ere.

³⁷ Levick, 2005, 19, 21; Seager, 2005, 21; Garzetti (2014, 11-12) također smatra da je Tiberije trijumfalne insignije dobio 12. god. p.n.e. zbog potčinjavanja Panonije, dok dodijeljenu ovaciju zbog smirivanja Delmata i Panona smješta u početak 9. god. p.n.e. Za drugačiju hronologiju Tiberijevog panonskog rata, vidi u: Domić Kunić, 2006, 102-115; Mesihović, 2011, 59-64; Šašel Kos, 2011, 107-110; Džino, 2012, 461-480.

³⁸ *Fest.* III, 4: *Sub imperatores vero, per annos CCCCVII cum diversa rei publicae fortuna multi principes imperarent, accesserunt Romano orbi Alpes Maritimae, Alpes Cottiae, Raetiae, Noricae, Pannoaniae, Moesia, et omnis ora Danuvii in provincias est redacta.*

³⁹ *Fest.* VII, 5: *Bathone Pannoniarum rege subacto, in dicionem nostram Pannoniae venerunt. Amantinis inter Savum et Dravum prostratis regio Saviensis ac secundorum loca Pannoniarum obtenta sunt.*

– panonskom području između 6. god. – 9. god. p.n.e.⁴⁰ Međutim, iako su dvojica Batona do danas jedine poznate vođe s tim imenom nekih od zajednica sa ovog prostora, trebalo bi ostaviti kao realnu pretpostavku da je postojao još jedan Baton koji je imao eminentnu ulogu u sukobima sa rimskom državom. Još je Andreas Mócsy prije nešto više od pola stoljeća izrazio mišljenje prema kojem se u Festovom podatku treba posmatrati zasebna ličnost u odnosu na dvojicu Batona iz Velikog ilirskog ustanka.⁴¹ Da je ovakva mogućnost i više nego plauzibilna postoji nekoliko razloga koji tome govore u prilog.

Prije svega potrebno je osvrnuti se na sam kontekst informacije koju donosi Rufije Fest, prema kojoj je Panonija pokorena tek nakon što je savladan kralj Baton. Područje koje je prije vremena Batonovog ustanka obuhvatala provincija Ilirik, a koja je kasnije podijeljena na dvije zasebne oblasti definitivno je pripojeno rimskoj državi već nakon Tiberijevih panonskih operacija 12. god. – 11. god. p.n.e.⁴² Da je sukob koji je trajao između 6. god. – 9. god. n.e. po svojoj karakteristici bio ništa više nego ustanak već pokorenih indigenih zajednica, a ne rat koji je doveo do nove teritorijalne ekspanzije rimske države govorili bi i najznačajniji izvori za taj događaj.⁴³ Konstatacija da Fest u ovom slučaju misli na jednog od Batona iz Velikog ilirskog ustanka, jer ga veže za konačno pokorenje Panonije koje se navodno dogodilo tek 9. god. n.e. iz toga razloga bi otpalo.⁴⁴ Treba imati i na umu da je Fest pokorenje Dalmacije datirao u raniji period, ali da se na ovom mjestu referirao na ustanak 6. god. – 9. n. e. onda bi i nju morao spomenuti u sličnom kontekstu. Isto to vrijedi i za zajednice sa dalmatinskog područja s obzirom da je veliki dio njih učestvovao u ovom ratu, a ne treba zanemariti ni činjenicu da je pobuna prvobitno započela među istim, dok se stanovništvo Panonije pridružilo odmah nakon toga.⁴⁵

Pored navedenoga, ono što također ne bi imalo previše smisla je da Fest u istu rečenicu stavlja dva zasebna događaja iz različitih perioda o osvajanju jedne teritorijalne cjeline. Pogotovo se to može reći kada se primijeti da bi hronološki redoslijed u tom slučaju bio netačan, jer on prvo piše da su Panonije došle pod rimsku vlast

⁴⁰ Tako se Eadie (1967, 115 – 116) opredijelio za Batona iz zajednice Breuka, dok Arnaud – Lindet (1994, 42) navodi obojicu. Za razliku od njih, Gračanin (2006, 46) je ostavio otvorenu mogućnost da su se kod Festa elementi biografija dvojice Batona stopile u jednu, tvoreći tako jedinstvenog panonskog kralja Batona. U jednoj od recentnijih sinteza Mesihović (2011, 62, fusnota 161) se pak kao i Eadie odlučio za Batona Breučkog.

⁴¹ Mócsy, 1962, 540.

⁴² Domić Kunić, 2006, 110 – 115.

⁴³ Vell. II, CX; Cass. Dio. LV, XXIX, 1.

⁴⁴ Gračanin, 2006, 41, 45. Autor također više puta u svom radu koristi riječ ustanak, što je termin koji sam po sebi implicira da je riječ o već osvojenom teritoriju. Područje Ilirika, odnosno Dalmacije i Panonije, nije konačno osvojeno po završetku Velikog ilirskog ustanka, već definitivno pacificirano, što predstavlja veliku razliku. Tome u prilog govori i podatak kod Veleja Paterkula, kako je stanovništvo Panonije do početka 6. god. n.e. već uveliko usvojilo neke od normi rimske kulture. (Vell. II, CX, 5).

⁴⁵ Cass. Dio. LV, XXIX, 2 – 3.

tek nakon poraza Batona, a da je savska oblast, kao i područje Panonije Sekunde (*Pannonia Secunda*) podloženo poslije pobjede nad Amantinima. Da ovdje u pitanju nije nikakva hronološka inverzija govorio bi tok Tiberijevih operacija gdje je vojska pod njegovom komandom prvo porazila niz panonskih zajednica (između ostalih i Breuke kao vjerovatno najmoćniju), a tek poslije Amantine. Zbog toga bi bila sporna konstatacija da je Fest svjesno iskoristio inverziju prema kojoj je prvo predstavio konačno zaposjedanje Panonije, a zatim iznio detalj kojim bi to potkrijepio.⁴⁶ U tom slučaju bilo bi logično da je autor naveo neku pojedinost iz ustanka 6. god. – 9. god. n.e., a ne sukob koji se dogodio dvije decenije ranije. Poraz Breuka prilikom Tiberijevih kampanja 12. god. – 11. god. p.n.e. eksplicitno navodi Svetonije,⁴⁷ pa bi se zato pod snagama koje je vodio kralj Baton možda trebali podrazumijevati upravo oni, kao najdominantnija grupacija unutar njih.

Što se tiče identiteta panonskog kralja Batona, ukoliko je tačna pretpostavka da Fest na ovom mjestu piše o događajima iz Tiberijevog panonskog rata, onda se niti jedan od vođa Velikog ilirskog ustanka ne bi mogao dovesti u vezu s njim.⁴⁸ Baton Dezitijatski ovdje ne bi uopće trebao ulaziti u jednačinu (iako Svetonije čak i njega oslovljava panonskim vođom)⁴⁹, s obzirom da je on potjecao iz zajednice koja je pripadala području kasnije provincije Dalmacije, a i većina njegovih operacija je bila vezana za to podneblje. Međutim, isto tako veoma mala mogućnost je da se ovdje radi i o Batonu Breučkom, s obzirom da on sve do predaje na rijeci Bathinus 8. god. n.e. nije postao vladarom Breuka, jer se do tada u hijerarhiji barem formalno-pravno nalazio ispod Pinesa, kojeg je prvo izdao i predao Rimljanima, a tek onda zauzeo njegovo mjesto.⁵⁰ Zato je mnogo razumljivije razmotriti pretpostavku da se u periodu Tiberijevog panonskog rata 12 – 11. god. p.n.e. na čelu neke veće koalicije zajednica nalazio vođa koji je nosio ime Baton.⁵¹ Pošto Svetonije izričito navodi da su tokom tih

⁴⁶ Gračanin, 2006, 41.

⁴⁷ *Suet. Tib.* 9.

⁴⁸ Bojanovski (1988, 49) smatra da je panonski kralj kojeg spominje Fest zapravo Baton Breučki koji je prema njemu imao značajnu ulogu još za vrijeme *Bellum Pannonicum*, dok istu mogućnost izražava i Mesihović (2011, 62, fusnota 161), mada nije siguran da li se podatak odnosi na Tiberijev panonski rat ili Veliki ilirski ustanak.

⁴⁹ *Suet. Tib.* 20.

⁵⁰ *Cass. Dio.* LV, XXXIV, 4; O činu predaje Batona Breučkog na rijeci Bathinus, kao i o odnosu istoga sa Pinesom, vidi u: Mesihović, 2009, 24 – 49; Također, treba istaći da događaj na rijeci Bathinus koji je održan 8. god. n.e. nije označio kraj ustanka, već se on nastavio i kroz narednih godinu dana, tačnije sve do septembra 9. god. n.e. Nakon što je Baton Breučki pogubljen od strane Batona Dezitijatskog, Breuci i neke druge zajednice su se ponovo digle na ustanak, ali su ubrzo bile poražene od strane Plaucija Silvana, nakon čega je svaki organizirani pokušaj otpora u Panoniji nestao. (*Cass. Dio.* LV, XXXIV, 4 – 7).

⁵¹ To što se panonski kralj kojeg navodi Rufije Fest zvao Baton, uopšte ne mora značiti da se on po automatizmu treba dovesti u vezu sa jednim od dvojice koji su učestovali u Velikom ilirskom ustanku. Ime Baton je veoma često kako na području Dalmacije, tako i Panonije, što pokazuju tragovi na epigrafskim spomenicima. (Vidi u: Mócsy, 1959, 166; Mócsy *et al.*, 1983, 45; Lőrincz, 2005, 115).

sukoba pored Delmata poraženi i Breuci, onda bi bilo logično i samog Batona povezati s tom zajednicom. Iako se time nameće mogućnost da bi ovaj Baton možda mogao biti u nekom krvnom srodstvu sa onim iz Velikog ilirskog ustanka, u odsustvu bilo kakvih konkretnijih dokaza o tome je bespredmetno diskutovati.

Podaci koji se nalaze kod Jordanesa, a odnose se na drugu fazu rimskih operacija u Zapadnom Iliriku, kao i u prvom slučaju su skoro doslovno preuzeti iz ranijih izvora. Također, jedna od mana koja je toliko očigledna u Romani se ponavlja i na ovom mjestu, a to je pitanje hronologije. U prvom izvještaju koji se tiče vladavine ilirskog kralja Gencija (181. god. – 168. god. p.n.e.), Jordanes govori kako je pretor Lucije osvojio Ilirik.⁵² Međutim, već u nastavku piše kako je isti Lucije (*Lucius Anicius Gallus*)⁵³ poslije pobjede nad panonskim kraljem obje Panonije pretvorio u provinciju, a nakon što je ubijen kralj Amantina i amantinsko područje između Save i Drave dotični vojskovođa uredio u pokrajinu.⁵⁴ Ne mora se ni napominjati da pretor Lucije Anicije nije imao nikakve veze sa osvajanjem Panonije, kao što nije ratovao ni sa Amantinima. Ipak, uporedi li se ova informacija sa onom koju donosi Rufije Fest o osvajanju ovog prostora,⁵⁵ može se primijetiti da su one jako slične, te je veoma lako zaključiti da je Jordanes ovaj podatak preuzeo od spomenutog izvora. Zbog čega je pak, istočnorimski autor gotskog porijekla povezao ličnost Lucija Anicija sa događajima koji su se odvijali više od stotinu pedeset godina kasnije, za sada ostaje nepoznato.

Još jedna značajna razlika između izvještaja dvojice pisaca tiče se izvjesnog amantinskog kralja kojemu nema ni traga kod Rufija Festa. Pošto je očigledno da Jordanes kopira podatke od njega, nije jasno na osnovu čega je isti došao do saznanja da je prilikom osvajanja područja između Save i Drave poginuo *rex eorum Amantinorum*. Kako se takva ličnost ne spominje nigdje kako kod Jeronima, tako ni kod Flora (glavnih izvora za Jordanesovu Romanu),⁵⁶ a ni kod ostalih antičkih i kasnoantičkih izvora, nije neopravdano pomisliti da je on od strane Jordanesa fabrikovan, te da je isti zapravo samo želio do određene mjere izmijeniti podatak, ali bez gubljenja njegove suštine, čime je sebi nastojao dati na kredibilitetu.

Međutim, ovo nije jedina informacija koju Jordanes donosi o drugoj fazi operacija na prostoru Zapadnog Ilirika. Ovaj put hronološki tačno smještena, autor piše kako je August protiv Panona čiji je životni prostor omeđen rijeka-

⁵² *Iord. Rom.* 216.

⁵³ Podatak se odnosi na rimskog pretora iz Trećeg ilirskog rata 168. god. p.n.e. koji je porazio Gencija.

⁵⁴ *Iord. Rom.* 216: (...) *Pannonum quoque regem in certamine superans idem Lucius redegit in provinciam utrasque Pannonias. Amantinos autem, qui inter Saum Draumque flumina insident, rege eorum interempto ipsa vice Romanam fecit provinciam.*

⁵⁵ Vidi fusnotu 38.

⁵⁶ Pored Jeronima i Flora koji su temelj za raniji period, glavni izvor za kasnije razdoblje u Romani je *comes Marcellinus*, što se najbolje može vidjeti u Momzenovoj ediciji Jordanesa. (Mommsen, 1982, 1-52).

ma Savom i Dravom, poslao Vinija koji ih je veoma brzo porazio.⁵⁷ Vojskovođa Vinije o kojem je ovdje riječ zapravo je Marko Vinicije (*cos. suff.* 19. god. p.n.e.), djed onog Marka Vinicija (*cos.* 30. i 45. god. n.e.) kojem je Velej Paterkul posvetio svoju Rimsku historiju (*Historiae Romanae*). Konačno osvajanje panonskog prostora započeo je upravo Marko Vinicije, a godina na koju se odnosi ovaj kratki izvještaj je vjerovatno 14. ili 13. p. n. e.⁵⁸ Ubrzo nakon toga, komandu od Vinicija je preuzeo Marko Vipsanije Agripa (*Marcus Vipsanius Agrippa*) koji je poveo uspješnu kampanju u zimu 13. god. – 12. god. p.n.e.⁵⁹ Međutim, pri povratku u Italiju on se razbolio i ubrzo nakon toga, iste godine umro. Tek uslijed takvog razvoja situacije Tiberije je od strane Augusta dobio priliku da konačno završi osvajanje Panonije. Jordanesov, odnosno Florov podatak je značajan ne samo iz razloga što govori da je *Bellum Pannonicum* započeo još Marko Vinicije, već što bi ovakav slijed događaja također išao u prilog vremenskoj pretpostavci da je Tiberije panonske zajednice uspio potčiniti još u prvoj godini (12. god. p.n.e.) aktivnosti na ovom prostoru. Ako su Marko Vinicije i Vipsanije Agripa u godinama neposredno prije Tiberijevog konačnog preuzimanja komande izveli uspješne kampanje kao što to izvori jasno pokazuju, budući princeps je neosporno imao uveliko olakšan posao. Imajući sve navedeno u vidu, panonski rat koji je završio Tiberije mogao bi se podijeliti u tri, ali ne nužno i strogo odvojene faze, koje su vodile različite visokorangirane ličnosti tadašnje rimske države. Tako bi prva faza bila ona u kojoj je djelovao Marko Vinicije (14. god. – 13. god. p.n.e.), da bi u drugoj preuzeo Vipsanije Agripa (13. god. – 12. god. p.n.e.), dok bi Tiberije koji je konačno završio započeti posao svojih prethodnika bio glavni akter posljednje, treće faze (12. god. – 11. god. p.n.e.).

III faza – Veliki ilirski ustanak (*Bellum Batonianum*) 6. god. – 9. god. n.e.

Prije nego što je Zapadni Ilirik zauvijek pacificiran od strane rimske države, zajednice sa ovog prostora su stupile u posljednji, ali i najveći ustanak koji je podignut s njihove strane protiv novopridošlog stranog okupatora pod čijom vlasti će ostati narednih pet stoljeća. Svega dva izvora od četiri koja se ovdje obrađuju pružaju podatke o ovom događaju. Prvi od njih je Jeronim koji u

⁵⁷ *Iord. Rom.* 243: *Pannonii vero duobus acribus fluviis Drao Savoque vallantur. Contra quos Duennium misit, qui eos plus velociter vicit, quam eorum flumina cursu rapido currunt; Duennium koji je spomenut u ovom citatu je zapravo Vinije kojeg navodi Flor, od koga Jordanes i preuzima ovaj podatak. Usp. Flor. II, XXVIII: Pannonii duobus acribus fluviis, Dravo Savoque vallantur. Populati proximos intra ripas se recipiebant. In hos domandos Vinnium misit. Caesi sunt in utrisque fluminibus. (...)*

⁵⁸ Syme, 1939, 390; Mócsy, 1974, 36. ; Domić Kunić, 2006, 102; Mesihović, 2011, 62, fusnota 162; O Marku Viniciju, više u: Hanslik, 1961, 112-116.

⁵⁹ *Vell.* II, XCVI, 2; Za razliku od Veleja, Kasnije Dion prilikom spomena Agripinih aktivnosti u Panoniji uopšte ne spominje Marka Vinicija. (*Cass. Dio.* LIV, XXVIII, 2).

svojoj Hronici veoma šturo govori da je 7. god. n.e. Cezar Tiberije rimskoj vlasti podvrgnuo Delmate i Sarmate.⁶⁰ Bez obzira što godina koja je ovdje u pitanju nije tačna, očigledno je da se na ovom mjestu Jeronim referira na Veliki ilirski, odnosno Batonov ustanak. Za Sarmate se zna da su zajedno sa Dačanima vjerovatno potaknuti izbijanjem ustanka na panonsko-dalmatinskom području i odsustvom namjesnika Cecine Severa (*Aulus Caecina Severus*) 6. god. n.e. provalili u Meziju.⁶¹ Delmati se međutim koji su u ovom ustanku vodili “sporednu” ulogu i pored silnih gubitaka u ljudstvu tokom ranijih ratova sa Rimom nisu definitivno predali sve do samog kraja, što se dogodilo tek 9. god. n.e. Zbog toga, vjerovatnije je da Jeronim u ovom slučaju misli na ustanak kao cjelinu ili u najmanju ruku na Dalmatince u smislu stanovništva jedne administrativne oblasti, a ne poraz samo jedne zajednice.

Drugi izvor koji daje podatke o događajima između 6. god. – 9. god. n.e. je Romana od Jordanesa. Kao i u prvoj fazi kada piše o Oktavijanovim osvajanjima 35. god. – 33. god. p.n.e., on i na ovom mjestu podatke preuzima iz Florovih Epitoma. Jordanes navodi kako Delmati⁶² koji žive u šumama slično kao i Panoni, na većem području nanose pustoš svojim razbojničkim akcijama, a da bi ih porazio August je poslao izvjesnog Vibija koji je taj divlji narod prisilio da kopa zemlju i iz njenih žila crpi zlato.⁶³ Vibije kojeg spominje Jordanes, odnosno Flor je ustvari Gaj Vibije Postumije (*Caius Vibius Postumus, cos. suff.* 5. god. n.e.), jedan od visokih vojnih dužnosnika u Velikom ilirskom ustanku i vjerovatno prvi namjesnik (*legatus Augusti propraetore?!*) provincije Gornji Ilirik (*Illyricum Superior*), odnosno Dalmacije.⁶⁴ Konkretno, informacija kod Jordanesa, a koju je preuzeo od Flora, odnosi se na sam kraj Batonovog ustanka i period neposredno poslije njega. Iako Vibije ni u kojem slučaju nije dobio mandat od Augusta da kao glavnokomandujući pokori Delmate kako se to ovdje predstavlja, ipak je na samom kraju ustanka kada su glavni sukobi bili završeni, a Arduba kao posljednje uporište do kraja ljeta 9. god. n.e. bila osvojena,⁶⁵ on ostavljen po naredbi Germanika

⁶⁰ Hieronymus, *Chron.* 7p. Chr. f. *Tiberius Caesar Dalmatas Sarmatasque in Romanam redigit potestatem.*

⁶¹ Cass. Dio, LV, XXX, 4.

⁶² Termin Delmati (*Dalmatae*) na ovom mjestu, kao i u nastavku ovdje predstavljenih događaja od strane Jordanesa, odnosi se na stanovnike provincije Dalmacije, a ne na zasebnu autohtonu zajednicu.

⁶³ Iord. Rom. 244: *Dalmatae similiter silvis commanentes plurimam partem latrocinando vastabant: ad quos edomandos Vibium mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare.* Usp. Flor. II, XXV: *Dalmatae plerumque sub silvis agebant; unde in latrocinia promptissimi. (...) sed Augustus perdomandos Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare. (...)*

⁶⁴ O Vibiju Postumiju, kao i problemu njegovog namjesništva na prostoru Gornjeg Ilirika, odnosno Dalmacije, vidi u: Mesihović, 2007, 57 – 58, 603 – 606; 2014, 49 – 55; Velej Paterkul ga titulira kao *praepositus Dalmatiae*, dok mu zbog njegovih uspjeha u Velikom ilirskom ustanku pripisuje da je nagrađen trijumfalnim počastima. (*Vell.* II, CXVI, 2).

⁶⁵ Mesihović (2011, 397) smatra da su se borbe za Ardubu vodile u ljeto 9. godine. n. e., vjerovatno u augustu mjesecu, ili možda čak tokom septembra.

(*Caius Iulius Caesar Germanicus*) da potčini preostale slobodne distrikte.⁶⁶ Dio citata koji govori o vađenju zlata od strane dalmatinskog stanovništva također sugerira da se radi o prvom namjesniku novoosnovane provincije, s obzirom da on u ovom slučaju vrši uređivanje kako civilnih, tako i administrativnih poslova.

Zaključak

Iako glavni izvori za operacije Oktavijana Augusta na prostoru Zapadnog Ilirika pripadaju periodu ranog i kasnog principata, značajne informacije o ovim događajima se mogu pronaći i u djelima kasnoantičkih autora. Bez obzira što kvalitetu podataka između ove dvije grupe nije realno upoređivati, ipak se u ovdje predstavljenim izvorima mogu pronaći zanimljivi detalji koji pokazuju ne samo njihovu percepciju na dotični period, već i znanje kojim su raspolagali o istom, iako se ne treba zaboraviti da je i sam karakter djela igrao značajnu ulogu pri njihovom prezentiranju. Tako su uopćenost, kratkoća i simplifikacija iznijetih događaja glavne karakteristike informacija koje iznose obrađeni autori. U ovu prvu skupinu bi pripadao Eutropije kod kojeg se može vidjeti da su navodi koje iznosi u vezi ovih događaja generalnog karaktera, ali da su u isto vrijeme oni prilično tačni. Također se primjećuje da Tiberijev *Bellum Panonicum* nije dobio odgovarajuću zaslugu, s obzirom da ga navodi sasvim usputno i to u kontekstu naracije Druzove germanske kampanje. Za razliku od njega, Jeronim Stridonjanin kako to i priliči karakteru hronike podatke iznosi veoma šturo. Iako se mora priznati da je u sklopu svog djela obuhvatio sve tri faze operacija u Zapadnom Iliriku, potrebno je istaći da hronološki segment nije na zadovoljavajućem nivou, jer mnogi događaji ne odgovaraju stvarnim datumima. Jedan od razloga je svakako i taj što je ovaj kršćanski pisac u određenim situacijama bio zaveden značajnijim događajima, kada je naprimjer godinu proslave Tiberijevog germanskog trijumfa poistovjetio sa njegovim dobijanjem trijumfalnih insignija zbog pobjeda u Panoniji. Rufije Fest i Jordanes, u odnosu na dva prethodno spomenuta autora, imaju tendenciju svjesnog ili nesvjesnog pojednostavljivanja situacije. Tako oni bez obzira što daju nešto detaljniji uvid, imaju namjeru čitav niz događaja svesti na samo jedan određeni sukob ili osobu (koja je vrlo često imala sporednu ulogu), pri tome nepravедno izostavljajući zasluge najviših vojnih dužnosnika, u ovom slučaju Tiberija, što se najočitije može vidjeti u izvještajima koji se tiču rata u Panoniji ili Velikog ilirskog ustanka.

Sami podaci ako se posmatraju izolirano ne pružaju pretjerano korisne informacije, osim nekih iznimaka kao u slučaju Festovih citata u vezi pokoravanja Amantina i panonskog kralja Batona. Za istog se može konstatovati da je

⁶⁶ Cass. Dio. LVI, XV, 3 – XVI, 1.

zapravo jedini autor od ovdje obrađenih koji o dotičnim događajima do određene mjere pruža nove podatke. Kod ostala tri izvora to nije slučaj, a da bi ih se moglo iskoristiti za jedan širi kontekst njihove navode potrebno je kombinovati sa različitim principatskim izvorima, što svakako ne umanjuje njihovu vrijednost. Također, za pojedine kasnoantičke autore opravdano je izražavati dozu sumnje u kredibilitet određenih navoda koje oni iznose. To se najbolje može primijetiti na primjeru Jordanesa koji spominje izvjesnog kralja Amantina prilikom govora o pokoravanju Panonije, iako toj ličnosti nema ni traga ne samo kod Rufija Festa od kojeg je dotični pisac preuzeo originalnu informaciju, nego ni kod ostalih antičkih i kasnoantičkih izvora.

Na kraju, potrebno je napomenuti da iako ovi autori modernoj historiografiji ne mogu ponuditi ništa drastično novo u pogledu shvatanja na ranoprincipatske događaje na ovom prostoru, oni ipak predstavljaju zanimljiv izvor informacija čemu bi se u budućnosti svakako trebalo posvetiti mnogo više pažnje. Prevedbno tu se podrazumijeva njihova percepcija u vezi ovog perioda, pa samim time i događaja koji su se unutar njega odvijali. Također, bilo bi značajno ispitati i kakvim znanjem su oni raspolagali, te u kolikoj su mjeri prilikom prezentiranja podataka njihove tvrdnje, zaključci i promišljanja bili samostalni. Isto tako bilo bi jako korisno istražiti zbog čega se kod ovih izvora pojavljuju pojedine informacije koje se ne mogu pronaći kod njihovih prethodnika, a pogotovo zbog toga što se one ubjedljivo u najvećoj mjeri temelje upravo na djelima ranijih pisaca.

Summary

Octavian's conquest of the western Illyricum in the works of the authors from Late Antiquity

Apart in the works of authors from the Principate period, we find interesting and significant information about military operations in Western Illyricum under Octavian Augustus (35 BC – 9 AD) in the works of Late Antiquity authors, such as Eutropius, Jerome, Rufus Festus and Jordanes. The main characteristics of this information depending on the author are generalisation, brevity and simplification. Eutropius would belong to the first group, where we can see that the assertions he brings forth regarding these events are of general character but quite accurate at the same time. We also notice that Tiberius's *Bellum Pannonicum* did not receive full credit since Eutropius mentions him incidentally in the account of Drusus's Germanic campaign. Unlike Eutropius, Jerome presents information in a very brief manner, in the spirit of chronicles. Although admittedly he included all three operation phases in Western

Illyricum in his work, we should note that the chronological segment is not satisfactory because many events do not correspond to actual dates. One of the reasons could be that this Christian author was misled by more significant events in certain cases. For example, he identified the year of Tiberius's Germanic triumph with the time when he was awarded triumphal insignia for his victories in Pannonia. Unlike these two authors, Rufus Festus and Jordanes have the tendency to consciously or unconsciously simplify a situation. Despite giving a somewhat detailed insight, they tend to reduce a whole series of events to a single conflict or person (which usually had a minor role), thereby unrightfully leaving out the merits of the highest military officials, Tiberius in this case, which is the most evident in the reports regarding the war in Pannonia or the Great Illyrian Revolt.

The information observed in isolation does not offer especially useful data, apart from some exceptions, as in the case of Festus's citations regarding the subjugation of the Amantini and Pannonian king Bato. We can claim that Festus is in fact the only author of the aforementioned ones who to some extent shares new information about these events. This is not the case with other three sources. In order to use them in a wider context, we need to combine their assertions with other sources from the Principate without reducing their value. Moreover, it is reasonable to doubt the credibility of assertions brought forth by some Late Antiquity authors. This is observable in the example of Jordanes who mentions a certain king of the Amantini while discussing the conquest of Pannonia, although this person is nowhere to be mentioned, neither by Rufus Festus from whom Jordanes assumed the original information, nor by other ancient and Late Antiquity sources.

Bibliografija

Kratice

ANU BIH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja
GCS	<i>Die griechischen christlichen Schriftsteller</i>
MGH	<i>Monumenta Germaniae Historica</i>
MGH AA	<i>Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi</i>
PWRE	Paulys – Wissowa Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
VAMZ	Vjesnik za arheološkog muzeja u Zagrebu
ŽA	Živa antika

Izvori

- Appian, *Appian's Roman History* II, (prev. H. WHITE), Cambridge (Massachusetts) – London 1962.

- Arrianus, Arijan, *Aleksandrova vojna (Anabaza)*, (pre. M. STAHULJAK), Zagreb 1952.
- Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, (prev. F. W. SHIPLEY), London – Cambridge (Massachusetts) 1961.
- Cassius Dio, *Dio's Roman History VI – VII*, (prev. E. CARY), London – Cambridge (Massachusetts) 1955.
- Eutropius, *Eutropius, Breviarium ab urbe condita*, (ed. F. RUEHL), Stuttgart 1975.
- Eutropius, *Eutropius, Breviarium ab urbe condita*, (ed. H. DROYSSEN), MGH AA 2, München 2000 (1. izd. 1879.).
- Florus, *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History*, London – Cambridge (Massachusetts) 1960.
- Hieronymus, *Chronicon, Die Chronik des Hieronymus*, u: *Eusebius Werke 7*, (ed. R. HELM), GCS 47, Berlin 1984.
- Hieronymus, *Chronicon*, Saint Jérôme, *Chronique. Continuation de la Chronique d'Eusèbe année 326–378* (ed. B. JEANJEAN – B. LANÇON), Rennes 2004.
- Jordanes, *Iordanes, Romana*, (ed. Th. MOMMSEN), MGH AA 5/1, München 1982, 1-52.
- Notitia Dignitatum, *Notitia Dignitatum, accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Provinciarum*, (ed. O. SEECK), Berlin 1876.
- Rufius Festus, *The Breviarium of Festus*, (ed. J. W. EADIE), London 1967.
- Rufius Festus, *Festus, Abrégé des hauts faits du peuple romain*, (ed. M. – P. ARNAUD – LINDET), Paris 1994.
- Rufius Festus, *Rufije Fest, Kratak pregled povijesti rimskog naroda*, (prev. H. GRAČANIN), Zagreb 2011.
- Suetonius, *Suetonius I*, (prev. J. C. ROLFE), London – New York 1914.
- Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History*, (prev. F. W. SHIPLEY), London – Cambridge (Massachusetts) 1961.
- Velleius Paterculus, *The Tiberian narrative* (2. 94 – 131), (ed. A. J. WOODMAN), Cambridge – London – New York – Melbourne 1977.
- Velleius Paterculus, *The Tiberian narrative* (2. 41 – 93), (ed. A. J. WOODMAN), Cambridge – London – New York – Melbourne 1983.
- Velleius Paterculus, *Gaj Velej Paterkul, Rimska povijest*, (prev. J. MIKLIĆ), Zagreb 2006.
- Vergilius, *Virgil II, Aeneid VII – XII, The minor poems*, (prev. H. RUSHTON FAIRCLOUGH), London – New York 1918.

Literatura

- Bilić – Dujmušić S. 2004, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34. – 33. god. pr. Kr.*, rukopis doktorske disertacije, Zadar 2004.
- Bojanovski I. 1988, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, ANU BIH, Djela LXVI, CBI 6, Sarajevo 1988.
- Christensen A. S. 2002, *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths: Studies in a Migration Myth*, Copenhagen 2002.
- Domić Kunić A. 2006, *Bellum Pannonicum* (12. – 11. pr. Kr.). *Posljednja faza osvajanja Južne Panonije*, VAMZ, 3. s., XXXIX, Zagreb 2006, 59-164.
- Džino D. 2005, *Illyrian Policy of Rome in the Late Republic and Early Principate*, rukopis doktorske disertacije, Adelaide 2005.

- Džino D. 2012, *Bellum Pannonicum: The Roman armies and indigenous communities in southern Pannonia 16-9 BC*, u: *Actes du Symposium international. Le livre. Le Roumanie. L'Europe*. 4ème édition, 20-23 Septembre 2011. Tome III, Bucarest 2012, 461-480.
- Džino D. – Domić Kunić A. 2013, *Rimski ratovi u Iliriku (Povijesni antinarativ)*, Zagreb 2013.
- Ferjančić S. 1997, *The prefecture of Illyricum in the 4th century: A chronological note*, u: *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou par ses élèves à l'occasion de son quatre – vingtième anniversaire*, Beograd 1997, 231-239.
- Garzetti A. 2014, *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire AD 14-192*, New York 2014.
- Gračanin H. 2005, *Illyricum of the 2nd and 3rd Centuries AD in the Works of Latin and Greek Historians*, u: *Illyrica antiqua. Ob honorem Duje Rendić – Miočević. Radovi s međunarodnog skupa o problemima antičke arheologije*, Zagreb, 6. – 8. XI. 2003. (ed. M. SANADER), Zagreb 2005, 287-298.
- Gračanin H. 2006, *Festov Brevijarij kao izvor za staru povijest hrvatskoga povijesnog prostora*, Radovi – Zavod za hrvatsku povijest 38, Zagreb 2006, 29-58.
- Gračanin H. 2011, *Rufije Fest, život i djelo*, u: *Rufije Fest, Kratak pregled povijesti rimskog naroda*, Zagreb 2011, 9-119.
- Grbić D. 2011, *Augustan conquest of the Balkans in the light of triumphal monuments*, ŽA 61, Skoplje 2011, 129-139.
- Hanslik R. 1961, *M. Vinicius*, u: *PWRE*, IX A₁, Stuttgart 1961, 112-116.
- Kruse M. 2015, *A Justinianic Debate across Genres on the State of the Roman Republic*, u: *Shifting Genres in Late Antiquity* (ed. G. GREATREX & H. ELTON with the assistance of L. McMAHON), Farnham (Surrey) 2015, 233-246.
- Levick B. 2005, *Tiberius the Politician*, London – New York 2005.
- Lőrincz B. 2005, *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum (OPEL)*, Vol. I: *Aba – Bysanus*, Budapest 2005.
- Mesihović S. 2007, *Dezitijski*, Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije: *Dezitijski: kulturna i narodnosno – politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanovog doba*, Zagreb 2007.
- Mesihović S. 2009, *Baton Breučki – Predaja i kazna, Prilozi antičkoj historiji sjeveroistočne Bosne*, Gračanički glasnik god. XIII, br. 28., Gračanica 2009, 24-49.
- Mesihović S. 2010, *Podjela provincije Ilirik*, Pregled – časopis za društvena pitanja god. LI, br. 2., Sarajevo 2010, 87-100.
- Mesihović S. 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba*, Sarajevo 2011.
- Mesihović S. 2014, *Proconsules, legati et praesides. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*, Sarajevo 2014.
- Mócsy A. 1959, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest 1959.
- Mócsy A. 1962, *Pannonia*, u: *PWRE*, suppl. IX, 1962, 516-776.
- Mócsy A. 1974, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London – Boston 1974.
- Mócsy A., Feldmann R., Marton E., Szilágyi M. 1983, *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpiniae cum indice inverso, Dissertationes Pannonicae, ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae Budapestinensis provenientes.*, Series III, volumen 1, Budapestini 1983.

- O'Donnell J. J. 1982, *The Aims of Jordanes*, Historia 31, Stuttgart 1982, 223-240.
- Olujić B. 2007, *Povijest Japoda. Pristup*, Zagreb 2007.
- Pašalić E. 1975, *Quaestiones de bello Dalmatico Pannonicique*, u: *Sabrano djelo*, Sarajevo 2007, 376-421.
- Pašalić E. 2009, *Batonov ustanak*, Zenica, 2009.
- Seager R. 2005, *Tiberius* (2nd edition), London 2005.
- Šašel Kos M. 1997, *Appian and Dio on the Illyrian wars of Octavian*, ŽA 47, Skoplje 1997, 187-198.
- Šašel Kos M. 1999, *Octavian's Campaigns (35 – 33 BC) in Southern Illyricum*, u: *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité – III. Actes du IIIe colloque international de Chantilly (16 – 19 Octobre 1996)*, Paris 1999, 255-264.
- Šašel Kos M. 2005, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005.
- Šašel Kos M. 2010, *Pannonia or Lower Illyricum?*, Tyche, Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik 25, Wien 2010, 123 -130.
- Šašel Kos M. 2011, *The Roman conquest of Dalmatia and Pannonia under Augustus – some of the latest research results*, u: *Fines imperii – imperium sine fine: Römische Okkupations – und Grenzpolitik im frühen Principat Beiträge zum Kongress, "Fines imperii – imperium sine fine?" in Osnabrück vom 14. bis 18. September 2009.* (ed. G. MOOSBAUER & R. WIEGELS), Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike – Rezeption 14, Rahden 2011, 107-117.
- Šašel Kos M. 2015, *The Final Phase of the Augustan Conquest of Illyricum*, Antichità Altoadriatiche LXXXI, Trieste 2015, 65-87.
- Škegro A. 1999, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1999.
- Wilkes J. J. 1969, *Dalmatia*, London 1969.